Ciutats i contextos rurals des d'un perspectiva d'educació permanent. Canvis a les formes d'habitar: des de la crisi fins a una nova visió

Lucia Bertell, Universitat de Verona.

Traducció: Marina Aparicio Barberán

A aquestes alçades son molts els estudis que s'interessen pels canvis de les ciutats: des dels estudis de l'Escola de Chicago del segle passat, als quals barris i ciutats eren utilitzats com laboratoris socials on estudiar els comportaments de la societat contemporània, fins els mes recents de disciplines com la sociologia, la geografia y l'antropologia urbana.

Molt també s'ha parlat sobre les ciutats i sobre nosaltres com a ciutadans, com a actors actius o passius de processos socials induïts per la forma urbana. En temps mes recents, la mirada d'aquell qui fa investigació comença a enfocar la relació entre els territoris urbans, les seues perifèries i la confluència als paisatges dels contextos rurals. L'atenció es dirigeix també cap a processos socials als que modela aquest renovat diàleg entre territoris, tan diferents al passat.

Si pense en el Veneto, la regió italiana on visc, aquesta relació consistia, fins fa uns trenta anys, en una clara diferència cultural i lingüística, paisatgística i vocacional, vivencial i productiva; en canvi, hui la mirada recorre cents de kilòmetres sense trobar diferències, el mapa és homogeni, la ciutat s'ha apoderat de tot allò necessari per a la seua existència. Ara ja, en moltes ocasions, la ciutat només es para davant a altres territoris urbans, amb els quals estableix aliances baix la forma d'àrees metropolitanes (conglomerats de ciutats i sistemes lineals). Aquest creixement exponencial s'ha desenvolupat colze a colze amb el creixement econòmic; de la mateixa forma la crisi s'ha posat evident tant en els processos econòmics financers com en els de la vida urbana.

Creixement, crisi i nous aprenentatges

A occident, aquest paral·lelisme entre creixement econòmic i creixement de les ciutats (a través de la inclusió urbana de les perifèries i dels territoris rurals) ha coincidit també amb la crisi manifesta. És aixina com, juntament als esforços

realitzats per a mantenir viu un sistema socio-econòmic que no te amb que nodrir-se, emergeixen moviments urbans que realitzen pràctiques de resistència humana i ambiental que atorguen altres significats als espais públics i privats de les ciutats i busquen retornar als territoris rurals la dignitat d'una diferència i el reconeixement d'una utilitat sistèmica.

Quan dic que tant economia com les ciutats no tenen amb que nodrir-se no estic utilitzant una metàfora sinó que m'estic referint a dades reals; el pic del petroli la pujada dels preus de la gasolina, terrenys agrícoles inapropiats per a respondre a les demandes de consum local, àrees verds reduïdes a simples alberedes al llarg de les autovies, espais públics no organitzats… tot això escasseja i les ciutats tenen que enfrontar-se amb una real indisponibilitat bio-econòmica.

Passa que, per un costat, es persegueix encara el mite de la urbanització i del creixement, invertint en projectes de cooperació sostinguts inconscientment per realitats promotores de principis i pràctiques solidàries, i que apunten a desenvolupament i creixement a traves de models dominants, exportant seguretats en decadència i educant segons els principis de la pedagogia del capital (A. De Vita, 2009). Per l'altre, es fan visibles moviments i pràctiques promotores d'altre tipus de pensament, la transformació de la forma de viure la ciutat baixant els consums: menys petroli, menys territori, menys productes, menys temps, menys.

Aquests moviments han actuat a nivell de la participació, com ens va descriure Clara Arbiol en la seus intervenció, a traves d'una sorprenent explosió de vitalitat i de desig d'estar i reprendre possessió dels espais públics; han brollat des de si mateixos, com ha subratllat Michele Bottari, a traves de pràctiques conscients de consum i producció que s'han enfrontat a les formes de la ciutat des de la idea del consum local i de la defensa de la terra.

També on de forma espontània la ciutat es forma a traves de l'ocupació de les terres –com el cas del Parc Eliane del que parla Jaíra Maria Alcobaca Gomes- és possible entreveure una consciència que acompanya els processos d'urbanització segons una lògica mediambiental, on el progrés i el creixement entren en conflicte culturalment amb les pràctiques de vida de les poblacions indígenes, portadores de la veu de la Terra, a més de les necessitats de la pròpia vida.

El cas colombià, del que parla Mario E. Vargas Sáenz, ens ajuda a mantenir obertes les contraindicacions: l'empresa social com element de creixement urbà en harmonia amb els aspectes socials i solidaris. És una realitat llunyana però, llegint

les pàgines de Vargas, aquesta s'apropa cap a nosaltres amb molta més coherència de la que jo puga vore en l'acció del cooperativisme a Itàlia. Ací resideix la importància de mantenir obertes les contradiccions i suspendre el juí sobre un àrea productiva, la del denominat tercer sector, que si en el seu naixement era promotora de valors socials, ambientals, de justícia social, hui es troba en bona part corrompuda per l'aliança amb el mercat que la fa, sovint, una dòcil aliada.

Per aquests motius mire amb interès particular aquelles noves pràctiques que emergeixen des de baix, els aspectes auto-educatius que treuen el cap des de l'activació espontània de molts ciutadans i des de varis fronts: altres formes d'habitar, el consum, el treball, les xicotetes produccions.

La participació des de baix

Vull assenyalar que el risc de la retòrica de la participació es pot trobar amb més facilitat en els processos promoguts de forma induïda per les institucions en la seua activació pública.

Altres problemes, però no aquest, podem trobar-los en les formes espontànies a traves de les quals els ciutadans s'activen de manera col·lectiva per a respondre a les necessitats que no troben espai en l'oferta pública. Pràctiques espontànies de qualificació de les formes d'habitar han sigut experimentades (sobre tot al nord d'Europa però ara comencen a difondre's també a Itàlia) amb èxit i prenen la forma de 'blocs solidaris' (M. Lietaert, 2007), de construccions ecològiques, de bancs del temps (L. Guadagbucci, 2007), d'auto-desenvolupament, d'empreses.

Existeix en el malestar d'habitar les ciutats una reacció espontània que no troba i no vol trobar espai de normativitat institucional sinó que vol mantenir un diàleg amb les institucions amb les persones que les encarnen. Hi ha una xarxa urbana d'humanitat que experimenta formes impensades, crea contextos, es mou per damunt de la llei (no en contra) i aconsegueix formes, amb una immediatesa impensable per altres subjectes estructurats, respondre a les exigències vitals que, tot i baix formes encara indivisibles, teixeixen contextos que influencien les accions dels actors socioeconòmics, tradicionalment entesos, de formes imprevistes.

Davant de tanta riquesa sorgida des de l'experiència col·lectiva, de les institucions i de les pràctiques espontànies, encara que es tracte encara de dimensions molt xicotetes, emergeix de totes formes, i roman amb força, l'alt nivell de problematicitat i complexitat que caracteritza el fet d'habitar els contextos urbans

que empeny la majoria dels ciutadans a buscar refugi en les respostes consumidores individuals per a combatre el sentit d'inseguretat, la necessitat relacional, la vida sense temps que imposa la productivitat. Probablement aquest moviment cap al consum de bens/serveis reflexa una crisi, un replegar de la política dels partits i de la representació que deixa als humans a soles i confosos i sense xarxes socials. Existeix hui qui es posa el problema de retornar als ciutadans competència simbòlica i sentit responsable cap a les formes d'habitar la ciutat: reactivar la passió per a l'acció i els espais públics més que una atenció cap als propis espais privats; reconstruir 'comunitats de discurs' orientades per la passió pel coneixement vertader requereix que es cultive un clima educatiu (entre els joves i també entre els adults) on es puga respirar el gust de la recerca, on poder aprendre a romandre en la incertesa sense recórrer ràpidament a 'l'adquisició' de solucions predeterminades (L. Mortari, 2008).

Es tracta d'una 'cridada' que arriba a participar a les accions ja consumibles, ja disponibles, i que arriba també des de la confrontació amb les continues problemàtiques quotidianes que la ciutat es planteja (Tràfic, absència d'àrees verds, absència de llocs socials, fragilitat de les relacions socials, contaminació…) i a les quals el diners no podrà ésser sempre la resposta (cotxes més xicotetes, cotxes més grans, segona habitatge al camp, mainadera, *dog sitter*, compra a domicili…); ja que sectors cada vegada més amplis de la població no poden permetre resoldre-lo tot a traves del diner.

És una cridada a ésser 'ciutadans responsables' capaços de cuidar dels seus espais privats com d'aquells que son públics i compartits.

Un fenomen recent que encarna profundament aquesta 'responsabilitat' ciutadana és allò de les Transition Town, on grups de ciutadans i ciutadanes s'organitzen en processos d'auto-aprenentatge i s'activen per a reconstruir una visió compartida de la ciutat. 'Transició' perquè existeix una consciència de que el canvi pacífic resideix al dia a dia. El procés d'aprenentatge, les pràctiques educatives, les hipòtesis pedagògiques resideixen a la consciència de que només l'anàlisi dels processos participatius actuals poden indicar-nos l'horitzó però també que el camí és recorregut que es realitza a la quotidianitat.

Referències

Lucia Bertell, Marco Deriu, Antonia De Vita, Giorgio Gosetti, *Davide e Golia. La primavera delle economie diverse*, Jaca Book, Mi, 2013

Lucia Bertell, Antonia De Vita, *Una città da abitare*, Carocci, Roma, 2013

Antonia De Vita, *La creazione sociale*, Carocci, Roma, 2009

Luigina Mortari (cur.), *Educare alla cittadinanza partecipata*, Bruno Mondadori, Mi, 2008

Matthieu Lietaert, *Cohousing e condomini solidali*, Ed. Aam Terra Nuova, Fi, 2007

Lorenzo Guadagnucci, *Il nuovo mutualismo*, Feltrinelli, Mi, 2007